

ANNALES
UNIVERSITATIS MARIAE CURIE-SKŁODOWSKA
LUBLIN—POLONIA

VOL. XXXII, 14

SECTIO C

1977

Institut Biologii UMCS
Zakład Systematyki i Geografii Roślin

Dominik FIJAŁKOWSKI, Mieczysław KSENIAK

Park Łabunie koło Zamościa

Парк Лабуне около Замосъца

Park at Łabunie near Zamość

WSTĘP

W ostatnich latach zaznacza się duże zainteresowanie parkami wiejskimi (1—3, 5). Do nich należy park w Łabuniach na Lubelszczyźnie, położony w odległości 1 km na północ od szosy Zamość—Tomaszów Lubelski i 10 km na południowy wschód od Zamościa. Otoczony jest on od strony wschodniej i północnej lasem sosnowo-dębowym. Założony został w stylu włoskim na początku XVIII wieku przez Jana Zamojskiego. Pracami kierowali Nowadzki i Chmielewski oraz ogrodnik Antoni (6). W owym czasie wybudowano też pałac barokowy, a później (druga połowa XVIII wieku) dwie oficyny murowane, pawilon zachodni zwany kasztelanką oraz budynki gospodarcze. Od r. 1801 pałac z ogrodami przejął od Jana Jakuba Zamojskiego hr. Michał Wielhorski, następnie Stanisław Grzębski (od r. 1817), Tekla Grzębska, a potem Feliks Tarnowski (do końca XIX wieku). W trakcie zmiany właścicieli park ulegał niewielkim zmianom, a także układ kompozycyjny od XVIII wieku musiał ulec częściowej ewolucji i wprowadzano uzupełniające nasadzenia drzew w miejsce zniszczonych. Do r. 1922 należał do Aleksandra Szeptyckiego, a następnie do sióstr franciszkanek misjonarek, które zajmują go do dziś. Jak donosi N i k i e l (4), przed wybuchem pierwszej wojny światowej zarówno klasztor, składający się z budynku głównego i dwu oficyn, jak i park o powierzchni ok. 12—15 ha pozostawały w posiadaniu sióstr franciszkanek. Obiekty te były należycie zagospodarowane i pieczołowicie pielęgnowane. W części północnej parku przeważały drzewa iglaste (sosna, świerk, modrzew), w części połud-

niowej — drzewa liściaste (lipa, jesion, grab, kasztanowiec). Ogrodzenia parku oraz zastrzeżony wstęp nie pozwalały na ewentualne niszczenie drzewostanu i innych występujących tam roślin. Nawet do wiosny 1940 r., a więc już w pierwszym roku okupacji klasztor i park, użytkowane nadal przez siostry zakonne, nie zmieniały swego wyglądu. Dopiero gdy wiosną 1940 r. Niemcy rozpoczęli w pobliżu budowę lotniska wojskowego, klasztor zajęli na kwaterę sztabu jednostki wojskowej. Park zamieniono na skład materiałów pędnych i miejsce na budowę hangarów ochronnych dla samolotów. Dla tych celów wycinano wokół parku płyty, przeważnie w kształcie półkole, o powierzchni ok. 400 m², które odpowiednio obudowane ścianami z desek i ziemi, wysokości ok. 3 m, służyły za hangar ochronny. Takich stanowisk na obwodzie parku było ok. 30. Nadto drzewa cięto na kłocę 30 cm wysokości i układano z nich drogi wzdłuż parku o łącznej długości 300—400 m. W parku wybudowano też szereg schronów przeciwlotniczych, wieże obserwacyjne i stanowiska artylerii przeciwlotniczej. Tą drogą zniszczono ok. 20% drzewostanu parku, głównie sosny i świerki. W lipcu 1944 r. w czasie wycofywania się lotnictwa niemieckiego z Łabuń lotnisko i klasztor zostały zniszczone ładunkami wybuchowymi. Potężną detonację słyszano w promieniu dziesiątków kilometrów. Z budynku głównego pałacu pozostały tylko bardzo okaleczone ściany zewnętrzne, bez ściany od strony wschodniej, wyburzonej do piwnic. Stolarka została wypalona całkowicie, a stropy poszczególnych kondygnacji zawalone. W oficynach pozostały również tylko ściany zewnętrzne, całkowicie wypalone. Niszczenie innych obiektów w parku przy pomocy min i bomb spowodowało też straty w drzewostanie. W środkowej części parku wiele drzew przez odłamki zostało ogołoconych z koron i konarów, co można stwierdzić i dziś, oglądając wygojone kikuty. Po wyzwoleniu Łabuń przez wojska radzieckie budowano na terenie parku stanowiska artyleryjskie, ziemianki i inne obiekty. Do tych celów wycinano drzewa parkowe, zwłaszcza sosny, świerki i modrzewie. W późniejszym okresie rąbali drzewostan chłopci. Oblicza się, że w czasie okupacji i kilku lat po wyzwoleniu wycięto łącznie 1/3 drzewostanu parku.

WARTOŚCI UKŁADU ZABYTKOWEGO PARKU

Ze względu na wiek całego zespołu pałacowo-parkowego, tj. pałacu i drzewostanu, oraz na podstawie przekazów historycznych można stwierdzić, że istniał tutaj ogród barokowy o zwartym układzie osiowym z zachowanymi podziałami symetrycznymi, co potwierdza analiza układu przestrzennego. Ogrody tego typu otrzymały w Polsce miano „włoskich”.

Niewątpliwie elementami kompozycyjnymi założenia ogrodowego w Ła-

Ciąg dalszy tab. 1 — Table 1 continued

	1	2	3	4	5	6	7	8	9	0	1	2
Rośliny leśne siedlisk żyznych:												
<i>Acer pseudoplatanus</i>	.	1
<i>A. platanoides</i> B	2	1	.	1	.
<i>Astragalus glycyphyllos</i>	+
<i>Aegopodium podagraria</i>	.	1	.	+	1
<i>Ajuga reptans</i>	1	.	.	+
<i>Brachypodium silve</i>
<i>Carpinus betulus</i> E	.	1	.	+	+	7	.	2	1	7	1	8
<i>Cornus sanguinea</i> B	1	.	.	+
<i>Corylus avellana</i> B	1	+
<i>Carex pilosa</i>	5
<i>Carpinus betulus</i> C	+
<i>Evonymus verrucosa</i> B	1	.	.	+
<i>E. europaea</i> B	2
<i>Fraxinus excelsior</i> B	+
<i>F. excelsior</i> A	+	1	.	.	3
<i>Fragaria vesca</i>	1	.	.	1
<i>Geum urbanum</i>	+
<i>Galeobdolon luteum</i>	1	.	2	+
<i>Galium vernum</i>	+
<i>Hepatica nobilis</i>	1	.	1
<i>Malus silvestris</i> B	+
<i>Melica nutans</i>	1	.	+
<i>Pulmonaria obscura</i>	+
<i>P. mollissima</i>	+
<i>Primula officinalis</i>	+
<i>Rubus idaeus</i>	+
<i>R. caesius</i>	+	.	.	.	1	.	2	.	4	2	4	.
<i>Rhytidadelphus triquetrus</i>	+	.	2	4	.	3	3	+
<i>Stellaria holostea</i>	1
<i>Torilis japonica</i>	+
<i>Tilia cordata</i> A	2	.	3	.
<i>Ulmus scabra</i> B	+
<i>Viola riviniana</i>	+
<i>Viburnum opulus</i> B	+

buniach są pozostałości parterów ogrodowych za budynkiem pałacowym, biegnące w kierunku południowo-wschodnim, ograniczone alejami z dwóch stron i podzielone osią kompozycji symetrycznej, którą stanowi zachowana częściowo aleja grabowa. Partery ogrodowe zostały zniszczone w wyniku założonego tu sadu owocowego. Za zatartymi już parterami, na dalszym planie, wzdłuż osi z zachowanymi gdzieś śladami podziałów poprzecznych, występują pozostałości istniejących tu niegdyś „gabinetów ogrodowych”, zakończonych „boskietem” o układzie promienistym. Całość kompozycji i oś widokową zamyka las, będąc przedłużeniem „boskietu”, jako jeden z elementów nierozłącznie związanych z parkiem i mających określone miejsce w piętrowym niegdyś układzie krajobrazowym parku.

Park posiada połączenie układu osiowego i promienistego, co charakteryzuje ogrody barokowe XVIII wieku, przy czym jest ono obecnie niezbyt wyraźne.

Ze względu na to, że mimo dużych zniszczeń, wyciętych drzew i ogólnego zaniedbania, można jeszcze ustalić pierwotny układ kompozycyjny parku z zachowanymi fragmentami wewnątrz ogrodowych, park ten należy zaliczyć do nielicznych już w Polsce parków o dużej wartości zabytkowej.

Drzewa

Na skutek zniszczeń parku, dokonanych przez niemieckie oddziały lotnicze, drzewostan parku prezentuje niewiele gatunków (razem 15). Ogółem stwierdzono następujące drzewa:

<i>Acer platancides</i>	12	<i>Malus silvestris</i>	6
<i>Acer pseudoplatanus</i>	1	<i>Pinus silvestris</i>	3
<i>Aesculus hippocastanum</i>	3	<i>Prunus domestica</i>	1
<i>Carpinus betulus</i>	65	<i>Pirus communis</i>	12
<i>Cerasus avium</i>	1	<i>Robinia pseudoacacia</i>	12
<i>Fagus sylvatica</i>	1	<i>Tilia cordata</i>	329
<i>Fraxinus excelsior</i>		<i>Tilia euclora</i>	1

Łącznie występuje w parku 481 drzew o średnicy powyżej 20—30 cm, niższa średnica dotyczy tylko *Robinia pseudoacacia*, *Malus silvestris*, *Prunus domestica* i *Pirus communis*.

Analizując mapę wykonaną w r. 1957 (ryc. 1), należy stwierdzić, że sporo drzew od tego czasu do r. 1974 wycięto, część uschło lub zostało zniszczonych przez burzę. Łącznie zginęło tą drogą 59 drzew. Z tej liczby na lipę drobnolistną przypada 43 drzewa, jesion — 8, wiąz górski — 1, brzozę brodawkowatą — 2, kasztanowiec — 3, modrzew — 1 i klon — 1.

Jak podaje Nikiel (4), w czasie wojny i zaraz po niej wycięto ok. 33% drzewostanu. Stąd przed przybyciem Niemców było w parku ok. 720 drzew. Park posiadał więc dość zwartą zieleń wysoką.

Do drzew o większych wymiarach (niektóre z nich nadają się do ochrony jako pomniki przyrody, oznaczono je wykrzyknikiem) należą następujące:

1. *Fraxinus excelsior* — obwód w pierśnicy w m — 2,3; 2,3; 2,5; 2,7; 2,8; 2,8; 3,0; 3,2; 4,0(!); 4,3(!); 5,0(!); 5,2(!).
2. *Tilia cordata* — 2,8 m.
3. *Aesculus hippocastanum* — obwód w pierśnicy w m — 3,0; 3,0; 3,4(!).

K r z e w y

Podszybie parku jest stosunkowo bujne. Składają się na nie odrastające drzewa (głównie grab, grochodrzew i lipa drobnolistna) oraz krzewy (głównie *Cornus sanguinea*, *Corylus avellana*, *Lonicera caprifolium*, *Prunus spinosa*, *Syrina vulgaris*, *Symphoricarpos albus*, *Viburnum opulus* i *Ligustrum vulgare*).

W parku stwierdzono łącznie 18 gatunków krzewów. Podano w przybliżeniu ich liczbę lub zajmowaną powierzchnię:

<i>Cornus sanguinea</i>	3 ary	<i>Prunus spinosa</i>	7 arów
<i>Corylus avellana</i>	15 szt.	<i>Rhus cotinus</i>	1 ar
<i>Evonymus europaea</i>	20 szt.	<i>Ribes aureum</i>	2 ary
<i>Evonymus verrucosa</i>	15 szt.	<i>Rosa canina</i>	10 arów
<i>Juniperus communis</i>	20 szt.	<i>Sambucus nigra</i>	4 ary
<i>Lonicera xylosteum</i>	1 ar	<i>Syringa vulgaris</i>	4 ary
<i>L. caprifolium</i>	3 ary	<i>Symphoricarpos albus</i>	1 ar
<i>Ligustrum vulgare</i>	3 ary	<i>Viburnum opulus</i>	20 szt.
<i>Prunus divaricata</i>	12 szt.		

R u n o

Runo w parku ma charakter typowo antropogeniczny, chociaż nie w takim stopniu, w jakim należałoby się tego spodziewać w normalnie utrzymanych parkach. Tylko w 20% jego powierzchnię pokrywają zbiorowiska trawiaste, które można uznać za resztki zdeptanych i częściowo wypasnionych trawników. W ich skład wchodzi głównie *Lolium perenne*, *Poa pratensis*, *Anthoxanthum odoratum*, *Dactylis glomerata* i inne (płaty nr 1—5). Zawierają one sporą domieszkę roślin leśnych, np.: *Veronica chamaedrys*, *Aegopodium podagraria*, *Lysimachia nummularia*, *Ajuga reptans*, *Rhytidadelphus triquetrus*, oraz ruderalnych, np.: *Ballota nigra*, *Arctum lappa*, *Urtica dioica*, *Chelidonium maius*. Zbiorowiska te przypominają bardzo zespół synantropijny miejsc deptanych — *Lolio-Plantaginietum*. W miejscach mniej przekształconych zwarcie zarośli wzrasta do 80%. W takich przypadkach trawy nie rosną już prawie zupełnie. Zmniejsza się też udział roślin synantropijnych na korzyść leśnych i kserotermicznych. Runo przybiera charakter zbliżony do zarośli kserotermicznych (*Peucedano cervariae-Coryletum*) z udziałem następujących roślin wapiolubnych: *Agrimonia eupatoria*, *Fragaria viridis*, *Hypericum perforatum*, *Origanum vulgare*, *Euphorbia cyparissias*, *Potentilla recta*, *Teucrium chamaedrys*, *Aquilegia vulgaris*, *Galium verum*. Ten typ zbiorowisk zajmuje ok. 60% powierzchni parku. Przy jeszcze większym udziale zarośli (do 90%) oraz warstwy drzew, rośliny ruderalne prawie zanikają, a przewagę zarówno w zwarciu, jak i liczbie gatunków osiągają rośliny siedlisk łąkowych. Są to głównie następujące (płaty nr 10, 11, 12): *Carex pilosa* (płat 10), *Galeobdolon luteum*, *Hepatica nobilis*, *Stellaria holostea*, *Viola silvestris*, *Brachypodium silvaticum*, *Fragaria vesca*. Zbiorowiska przybierają postać łąki typowego *Tilio-Carpinetum* oraz dąbrowy świetlistej *Potentillo albae-Quercetum*. Oba typy lasów zamuja ok. 20% powierzchni.

WNIOSKI

Park Łabunie należy do nielicznych zachowanych w Polsce ogrodów w stylu włoskim. Zniszczony przez Niemców pałac został wyremontowany i częściowo zrekonstruowany. W parku pozostały przede wszystkim aleje lipowe, aleja grabowa i fragmenty alei kasztanowcowej. Oddzielone alejami kwatery są miejscami zarośnięte krzewami i odrastającymi drzewami. Częściowo urządzono na nich trawniki. Z uwagi na cenny drzewostan (481 drzew o średnicy ponad 30 cm), zwłaszcza lipowy i zabytkowy charakter całego zespołu pałacowo-parkowego, obiekt, a zwłaszcza park, winien być zrekonstruowany w stylu włoskim.

PIŚMIENNICTWO

1. Białobok S., Browicz K., Bugała W., Rutowicz H.: Ochrona parków wiejskich w Polsce. Biul. ZGŁOP, z. 8, 26—27 (1972).
2. Fijałkowski D.: Parki wiejskie Lubelszczyzny (rękopis), 1975.
3. Mowszowicz J., Rutowicz H., Sowa R.: Parki wiejskie powiatu siedzkiego. Roczn. Dendr. 25, 221—252 (1971).
4. Nikiel M.: Doniesienia ankietowe w zbiorach D. Fijałkowskiego (1974).
5. Olaczek R.: Aktualne zagadnienia ochrony i zagospodarowania parków wiejskich. Chrońmy przyr. ojcz. 26 (4), 10—25 (1970).
6. Witulski M.: Pałac w Łabuniach. Instytut Sztuki PAN. Biuletyn Historii Sztuki 32 (3/4), (1970).
7. Rejestr ogrodów polskich, zeszyt 3: Pomiar parku w Łabuniach S. Miłoszewskiego. Warszawa 1965, s. 82.

РЕЗЮМЕ

В работе представлены результаты исследований парка Лабуне, расположенного около Замосьца. Парк был разбит в начале XVIII в. Яном Якубом Замойским. В это же время был построен дворец в стиле барокко, который частично сохранился до наших дней. В парке сохранились старые липовые аллеи, грабовая аллея и фрагменты конскокаштановой аллеи. Отделенные аллеями участки парка сильно заросли; в настоящее время на некоторых из них разбиты газоны.

SUMMARY

The paper presents the results of investigations in the park at Łabunie near Zamość. The park was founded at the beginning of the eighteenth century in the Italian style by Jan Jakub Zamojski together with the baroque palace which has been preserved. In the park there are still old lime-tree alleys, double rows of hornbeam and some fragments of a horse-chestnut alley.

The sections bordered by alleys are partly overgrown with shrubs and there are lawns in others. On account of the valuable stands of lime-trees (481 trees are over 30 cm in diameter) and of the unique character of the park and palace complex, the park should be reconstructed in the Italian style and properly maintained.